

חקר העברית החדשה בראי הבלשנות לשיטותיה

1. מבוא: תקופות העברית החדשה

שני פנים לתחיית העברית החדשה: הפן שבכתב והפן שבדיבור. אף שהעברית הייתה מאז ומעולם הלשון הגבוהה בדיגלוסיה בכל ארצות הפזורה שיהודים חיו בהן, היא שימשה כלשון כתיבה בעיקר ברב-מערכת הדתית שלהם. לשונות הדיבור של היהודים, כגון יידיש, ספרדית יהודית וערבית יהודית, או לשונות התרבות של הגויים הן ששימשו לצורכי הכתיבה החילונית. ייחודה של התחייה בכתב הוא שימושה של העברית ברב-מערכת החילונית של היהודים בגולה במהלך המאה התשע-עשרה.¹ התחייה בדיבור התרחשה בארץ ישראל, והיא תולדה של תאים חברתיים חדשים ושל התפתחויות ב"מדבר החברתי" בה (במינוחיו של הרשב).² תחייה זו בדיבור לונתה בהפיכת העברית לכלי תקשורת עיקרי, שהוא רב-מערכת רב-ערכית בכל תחומי החיים.

שלוש תקופות עיקריות מאפיינות את הפן שבדיבור, והן קשורות בהתגבשות היישוב היהודי בארץ ישראל כמאת השנים האחרונות: (1) תקופת הבראשית - מראשית ההתיישבות במושבות בארץ בעשרים השנים האחרונות של המאה התשע-עשרה ועד סוף תקופת השלטון העות'מאני בעשור השני של המאה העשרים; (2) תקופת ההתגבשות - מתחילת תקופת המנדט הבריטי ועד להקמת המדינה; (3) מהקמת המדינה ועד היום. כל תקופה התייחדה בדינמיקה שונה של התפתחות והתגבשות, והעברית בה הייתה בעלת אפיונים מיוחדים.³ התקופה הראשונה התאפיינה בהפצת האידאולוגיה בדבר לשון לאומית בבית לאומי ובגישושים ובניסיונות לדבר עברית, ובסופה התרחשה מלחמת הלשונות, שהעמידה את העברית כלשון תקשורת עיקרית בישראל. בתקופה השנייה התגבשה העברית והתפשטה, סללה לה את דרכי הביטוי המיוחדות לה ונאבקה

1. ראה הרשב, תש"ן; קוטשר, 1982, עמ' 183-196.

2. ראה הרשב, תש"ן; בלאו, תשל"ו, עמ' 10-43.

3. ראה מורג, תש"ן.

על "עבריותה". התקופה השלישית כבר מתאפיינת בחיים עצמאיים וסדירים של לשון חיה המתפתחת התפתחות נורמלית. לכן אין העברית החדשה מהות יציבה אחת, אלא בת-גוונים שונים, הראויים להתייחסות נבדלת.

התפתחויות בלשון העברית החדשה ובהתגבשותה הטביעו את חותמן על התפתחות המחקר הבלשני בה. כל אחד מן הפנים ומן השלבים לווה בסוגים שונים של תיאורי הלשון העברית בהתאם למגמות החברתיות והבלשניות בארץ ובעולם. לפיכך אתמקד כאן בצדדים של המחקר הבלשני הכללי ובביטויים במחקר העברית בת זמננו לתקופותיה.

2. הבלשנות והתחייה בכתב

במאה התשע-עשרה הייתה פריחה של ספרות עברית חילונית במרכז אירופה ובמזרחה, ברם לא נעשה אז כל מחקר על הלשון בספרות, שכן ניתוחים של לשון הספרות לא היו כה מקובלים באותה עת. העיסוק בלשון הספרות בת זמנם של החוקרים נחשב לחסר פרספקטיבה: המתארים קרובים מדי ללשון המתוארת, ולכן תיאורם אינו יכול להיות טוב ומדעי. מחקרי הבלשנות הכללית התמקדו בתקופה זו בשני כיוונים: חקר הלשונות הקלסיות ובדיקת התפתחותן ההיסטורית של לשונות. העיסוק בלשונות חיות היה נחלתם של האנתרופולוגים דווקא. ברם הם לא התמקדו בלשונות המכונות היום "לשונות התרבות", אלא דווקא בלשונותיהם של שבטים "פרימיטיביים", עמים רחוקים וקרובים שעניינו את החוקרים בעיקר בגלל ריחוק מנהגייהם ממנהגי עולמם התרבותי של החוקרים. לשונות אלו זכו לתיעוד ולתיאור תוך הסתמכות על אינפורמנטים זקנים ואנאלפביתים, שכן ההשכלה והתרבות נחשדו בעיוות השיפוט התמים של הדוברים. השימוש באותם בחנים בחקר לשונות התרבות נחשב מוזר. לא עלה על הדעת לתאר את לשון הדוברים באירופה, שכן אלו נתפסו כשוגים וכמעוותים את הלשון, שהנורמות שלה נקבעו על סמך לשון העבר.⁴

עקרונות הבלשנות ההיסטורית המשווה של סוף המאה התשע-עשרה לא יושמו על העברית הכתובה של אותם הימים מסיבה נוספת: עדיין לא ראו בה מהות עצמאית, אלא המשך רצוף של העברית לדורותיה, שבסיסה במקרא. לפיכך

4. ראה, למשל, פרקים 6-7 אצל רובינס, 1967. מן הבחינה הזאת היו האחים פרוג ויעקב גרים, שאספו ותעתקו סיפורי עם מפי אינפורמנטים דוברי דיאלקטים גרמניים שונים, יוצאי דופן למרות זאת, הישגם אינו עצם התיעוד אלא דווקא המחקר הבלשני ההיסטורי של יעקב גרים, מחקר שהביאו לניסוח "חוק גרים", העוסק בקשר בין העיצורים הפוצצים בלשונות אירופה העתיקות, העיצורים החוככים בגרמנית העתיקה והעיצורים הקוליים בגרמנית העלית החדשה.

התבסס כל המחקר השמי המשווה על לשון המקרא ועל מקבילותיה בלשונות השמיות האחרות, בצורותיהן העתיקות עד כמה שאפשר.⁵

3. הכלשנות והתקופות הראשונות של התחייה בדיבור

גם בשתי התקופות הראשונות של תולדות הלשון העברית המדוברת בארץ-ישראל, תקופת הבראשית ותקופת ההתגבשות, לא תוארה הלשון העברית המתחיה תיאורים בלשניים לפי אמות המידה הכלשניות המדעיות שנהגו בקהילה המדעית באירופה ובארצות-הברית. אמנם ראשית המאה העשרים מסמנת את שינוי התפיסה בכלשנות המודרנית: המתודה המדעית התיאורית והסינכרונית התפתחה באירופה, והמתודה המדעית הסטרוקטורלית פרחה בארצות-הברית, בצד המתודה הדיאכרונית המשווה ההיסטורית שהמשיכה להתפתח בשתי היבשות. ברם כל זה עדיין לא הייתה לו נגיעה לחקר הלשון העברית המתחדשת. להפך, בלשנים רבים סברו שתהליך של תחיית העברית בדיבור לא ייתכן כלל, או הביעו ספקות בדבר אפשרויות הצלחתו. ציטוטים שונים בנושא זה הובאו בידי חוקרים בני זמננו.⁶ אביא מדבריו של בלומפילד:

עברית ידועה מכתובות מתקופה דומה [מן המאה התשיעית לפנה"ס, בדומה לפיניקית - א"ש] וממסורת כתב-היד של התנ"ך [העברית הישנה] [...] היא הומרה בארמית במאה השנייה לפנה"ס, אבל נשארה בשימוש בכתב במשך ימי הביניים; לאחורונה יש ניסיונות לשחזרה, באופן מלאכותי, למעמד של לשון מדוברת.⁷

השאלות העקרוניות שהתעוררו בתקופה זו בקהילת הכלשנים, המדקדקים וחובבי הלשון העברית, שהכירו בתחייתה של העברית וחששו לדמותה, התמקדו בסגנון הראוי לה ובהכוונתה; לשון אחר, במרכיבי הדקדוק ואוצר המילים שיש להפכם לנורמה בעברית המתחדשת.⁸ ויפה טען קלוזנר בהקדמה לספרו "הלשון

5. ראה, למשל, ברוקלמן, 1966. כידוע, אף את לשון חכמים לא ראו או כלשון ראיה לתיעוד ולמחקר, שכן היא נחשבה לשון מקרא משובשת.

6. ראה, למשל, קוטשר, 1982, עמ' 183-189 תעודות, עמ' 135-136.

7. ראה עמ' 66 אצל בלומפילד, 1933(1).

8. ראה, למשל, קלוזנר תש"ט, שהוא מהדורה שנייה של "שפת עבר - שפה חיה", שנתחבר בתרנ"ג ויצא כספר שלם בתרנ"ו; ווארשאווסקי, תרנ"ג; אחד-העם, "הלשון וספרותה" תרנ"ד ו"הלשון ודקדוקה" תרנ"ה, כל כתבי אחד-העם, ירושלים תשי"ד, עמ' צג-קג. סקירה היסטורית פולמוסית רחבה נמצאת אצל קלוזנר 1975. בנוגע למורפולוגיה לא הייתה מחלוקת: לשון המקרא היא שנמצאה ראויה להיות מודל לצורות המדוברות בעברית החדשה.

העברית - לשון חיה", שכל המאמרים שכתב על העברית הם "מחקרי פילולוגיה שימושית", הנבדלת מפילולוגיה עיונית. הוא היה ער לכך שדינוניזם הם בתחום הבלשנות השימושית ולא בתחום הבלשנות התאורטית. אל הבלשנות התאורטית לא הגיעו כלל באותה עת במחקר הלשון העברית החדשה.

כתב העת "לשוננו" - שהוציאו לאור משנת תרפ"ט ועד הלשון העברית, ובהמשך, משנת תשי"ד, ממשיכתו, האקדמיה ללשון העברית - הוגדר בראשיתו כ"רבעון להרחבת הלשון ולשכלולה". רק מכרך כ (תש"ט) השתנתה הגדרתו ל"כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה". למרות גיוון הנושאים שנכללו בו⁹ הייתה המגמה השלטת בתקופה הראשונה הכוונת הלשון. גם מאמרים תאורטיים זכו להיבט שימושי. כך, למשל, מאמרו של מ' גוטשטיין "על מבטא הרי"ש העברית" (לשוננו טז [תש"ח-תש"ט], עמ' 209-211) עסק באופיו הפונולוגי של ההגה על סמך לשון המקרא, אך עצם השאלה המחקרית נפתחה בדיון אם אמנם נכון לתבוע מדוברי העברית היום לבטא רי"ש קדמת-לשונית (גב-שינית במינוח) ולא ענבלית. רק מאמצע שנות השבעים חלו שינויי-מה בפרסומים על העברית החדשה בכתב-עת זה. כתב-העת "לשוננו לעם", הוצא לאור מאז 1945, היה מגמתי עוד יותר באופיו, ובמחזוריו הראשונים הודגשו הצדדים של תיקוני לשון ושל חידושי מילים.

4. ראשית המחקר הבלשני של העברית החדשה

מחקרי העברית בת זמננו מאז קום המדינה זוכים רק בשנים האחרונות בהכרה של ממש.¹⁰ קדרי הראה בסקירות אחדות של מצב המחקר בעברית החדשה את מגוון התחומים ואת דרכי התיאור בהם. נושאי המחקרים נסבו על תחומים אלו: ההכרה בעברית החדשה; השמות שניתנו לה; המאבק להכרה בצורך בתיאור מבני סינכרוני של העברית ובלגיטימיות של תיאור כזה; תיאור סוגי לשונות על פי מדדים שונים: על פי מידת הפורמליות של המבנים או הטקסטים, על פי סוגי

9. הנושאים שנכללו בו בראשיתו היו: (א) מחקרים היסטוריים-משווים ומחקרים תיאוריים-סינכרוניים בלשון העברית לתקופותיה (בלשנות עיונית); (ב) הרחבת הלשון ותיקונה (בלשנות שימושית ונורמטיבית); (ג) דיווחים על פעולות ועד הלשון ורשימות מונחים; (ד) ביקורות ספרים; (ה) הצעות והערות.

10. אזכיר כאן רק ספרים אחדים כגון רוזן, תש"ז, 1966 ו-1977; רובינשטיין תשמ"א; ברמן, 1978; גלינרט, 1989; מורג, תשמ"ח; בלנק, תשמ"ט; ספרים נוספים שנתייחדו לעניינים ספציפיים יותר, כגון רוזן, 1967; אורנן, תשכ"ט; רובינשטיין, תשכ"ט ותשל"א; צדקה, תשמ"א; פרוכטמן, תשמ"ב; לנדאו, תשמ"א ו-1988; שורצולד, תשמ"א; קוטשר, 1982, ועוד.

המבטאים הרווחים בעברית, על פי ריבוד קבוצתי-חברתי או מקצועי וכן על פי הגיל; תיאורים של משמעויות המילים בהיבטים סינכרוניים ודיאכרוניים; תיאורים של מעתקים סמנטיים-תחביריים; תיאורי השמות הנבחרים לבני אדם ולמקומות; סטיליסטיקה ספרותית שעסקה בנורמות סגנון וסטיליסטיקה בלשנית שניסתה לתאר את התופעות התחביריות המאפיינות את לשונם של סופרים; תחביר המשפט העברי בגישות מבניות וטרנספורמטיביות; תיאור היבטים שונים במילונה של העברית בת זמננו.¹¹

לפי כל האסכולות הבלשניות, הניתוח הבלשני חייב להיות אובייקטיבי ומנותק מכל גישה ערכית או שיפוטית; ברם עדיין חטא הסובייקטיביות, השיפוט והערכיות הוא נחלתם של רוב חוקרי העברית בת זמננו. רבים מן המתארים את תופעות הלשון העברית יודעים את הנורמות הלשוניות, ובניסוחיהם הם נדרשים גם לאמות המידה הנורמטיביות, שהן לעולם ערכיות-שיפוטיות. לעומתם, אלו המתארים את העברית מתוך ריחוק הנובע מכך שאינם דוברים ילידיים של השפה, מיד נמתחת עליהם ביקורת שבפועל אין תיאוריהם מדויקים, שכן אין הם שולטים בשפה כלל.

למרות התמתנות הגישות הבלשניות בישראל בנוגע לחקר העברית בת זמננו ולמרות המגמות האחרונות להפוך את התיאורים ליותר אובייקטיביים, דעות רבים מבני הקהילה המדעית בארץ שמרניות הן. לדידם, העיסוק בתקופות הלשון הקלסיות מכובד מן העיסוק בעברית החדשה, העיסוק בטקסטים טוב מן העיסוק בלשון המדוברת, והעיסוק במילון טוב ונוח מן העיסוק בתחומי הדקדוק.

5. תחומי המחקר הבלשני

סקירת המחקרים על העברית שהתפרסמו בעברית מאז קום המדינה¹² מעידה שהתחומים שהרבו לכתוב עליהם הם (בסדר יורד): (א) תחביר; (ב) נורמטיביות, תיקוני לשון ושיפור הלשון. הרבה פחות נכתב על: (ג) מילים, צירופי מילים, ביטויים, ניבים ופתגמים; (ד) סמנטיקה; (ה) לשון הספרות ולשון סופרים ומשוררים; (ו) הגה והנגנה; (ז) כתיב, כתב ותעתיק. הנושאים שמיעטו לעסוק בהם הם (בסדר עולה): (א) סלנג; (ב) לשון העיתונות; (ג) בלשנות כללית ושימושית; (ד) לשון הילדים; (ה) דקדוק גנרטיב-טרנספורמטיבי. ולא מקרה הוא. הבלשנות הכללית של ראשית המאה העשרים החלה להתמקד בלשון המדוברת כהתנהגות פסיכולוגית, חברתית ולוגית, והודגש בה המחקר הפונולוגי

11. ראה קררי, 1975, תשל"ו, 1980, 1983 ותשמ"ה.

12. מן הסדנא 6.

והמורפולוגי.¹³ מגמה זו לא אומצה במחקר הבלשני של העברית החדשה, אלא להפך: העניין הנורמטיבי בעברית החדשה עיכב את מחקר הלשון בתחומי הפונולוגיה והמורפולוגיה עיכוב רב. ביקורת קשה נמתחה על מחקריהם של העוסקים בעברית החדשה מן הצדדים האלה משיקולים של נכונות העובדות וטהרת העברית.

מאז ימי הביניים תוארו הפונולוגיה והמורפולוגיה של תקופות הלשון הקלסיות תיאורים מדוקדקים וקפדניים, שכללו את פירוט החוקים וחריגיהם. תחיית הלשון העברית לוותה בדרישה לאמץ את הנורמות הדקדוקיות של הלשון מתקופותיה הקלסיות. מכיוון שאלו היו ידועות במלואן רק בתחומי הפונולוגיה והמורפולוגיה, קל היה להציב את הנורמות, ומכאן ואילך לטעון שכל מי שאינו נוהג על פי נורמות אלו - העברית שבפיו היא מין ז'רגון, שעטנו או עברית קלוקלת. לפיכך גרר אחריו כל תיאור של תופעות מלשון הדיבור התנגדות נמרצת, שכן הדיבור העיד על סטיות מן הנורמות הקלסיות.

שונה היה המצב בתחומי התחביר, הסמנטיקה והמילון. בתחומים אלו לא הייתה מגבלה לחוקרים, והם לא היו צריכים להיזהר מביקורת שתימתח עליהם בעניינים נורמטיביים שונים, שכן התחביר והסמנטיקה של התקופות הקלסיות תוארו תיאור חלקי בלבד. בתחביר לא נמצאו תיאורים של שימושי הלשון הקלסית. תיאורים חלקיים של מבנה התחביר של הלשון העברית התמקדו פעמים רבות בנושאים מורפו-סינטקטיים, כגון התאם מין ומספר,¹⁴ ולא הייתה להם השפעה רבה על העיצוב התחבירי הנורמטיבי של הלשון. לפיכך יכול היה כל מחקר להתקבל בברכה ובלא ביקורת.¹⁵

גם המחקר המילוני שפר גורלו. חלק נכבד מן המחקרים שדנו במילונה של העברית החדשה בדק את הרכב המילים של טקסט נתון. מחקרים מילוניים אלו התבססו על לשון המקורות הקלסיים, הן מן הצד המורפולוגי, הן מן הצד הסמנטי. תיאורים אלו היו נפוצים ומקובלים כל עוד התבססו על מקורות כתובים. תיאור תחבירי וסמנטי של לשון הספרות היפה הועדף, כמובן, בשל יכולתו לספק נורמות של כתיבה הולמת.

13. ראה פרק 8 אצל רובינס, 1967.

14. ראה, למשל, בכתב העת "לשונונו" את מאמריהם של י' מיוחס, י' זלוטניק, ה' מלאכובסקי ואחרים בכרכים א-ג (תרפ"ח-תרצ"א), את מאמריהם של י' בניאל בכרך יב (תשי"ג-תשי"ד) ושל נ' ברגרין בכרך יח (תשי"ב) ועוד.

15. וכבר הראה רוזן, 1967, את הבעייתיות בתיאורים שררשות הנורמטיביות מנחות אותם ואת התעלמות החוקרים מנורמות של תחביר.

6. קורפוס המחקר הבלשני

תחומי המחקר מובילים אותנו לצד נוסף במחקר: הקורפוס שביסודו. המוסכמות המחקריות החמירו מאוד בעניין הקורפוס הנבדק. מחקר טקסטים זכה לתמיכה, שהרי ניתן לבדוק את האסמכתות על פי רישום מדויק של מראי מקומות בספרים השונים. לכן זכו התיאורים התחביריים שהתבססו על טקסטים כתובים לאישור הקהילה המדעית הבלשנית-הפילולוגית. גם מן הבחינה הזאת התמזל מזלם של תחומי התחביר, הסמנטיקה והלקסיקון בהשוואה לתחומי הפונולוגיה והמורפולוגיה, המתבססים על שימושי הלשון המדוברת. שהרי כיצד ניתן לאתר את האינפורמנטים ולבקש מהם שוב אותם נתונים? מי לידינו יתקע שאין התיאורים המצאות שרירותיות של החוקרים, הבאים לכפות את התאוריה על נתוני הלשון? מן הסיבה הזאת התחילו כל התיאורים הפונולוגיים והמורפולוגיים בהצטדקויות בדבר התיאור ומגבלותיו, או העמידו את התיאור על "הדובר הישראלי המשכיל", קרי בוגר תיכון לפחות, היודע את חוקי הדקדוק.¹⁶ מחקרים על לשונם של מחוסרי ההשכלה, על לשון הילדים או על הגיות עדתיות בעברית המדוברת זכו בשנות החמישים והשישים ליחס מבטל ומזלזל של הקהילה המדעית. פריחתם החלה רק בשנות השבעים, אם כי הניצנים נורעו כבר בשנות השישים, למשל במחקריו של בלנק.¹⁷

7. התפתחויות במחקר הבלשני

ברם לא רק החרדה להתפתחותה של הלשון ולתקינותה הנחתה את כיווני המחקרים כפי שנצפו לעיל. השינויים שהתרחשו בבלשנות הכללית השפיעו גם על מחקר העברית. מוקד המחקר הדקדוקי בבלשנות הכללית השתנה: לעומת הפונולוגיה והמורפולוגיה, שהיו מוקדי התיאורים הדקדוקיים עד ראשית שנות החמישים, הפך מאז התחביר למוקד הדקדוק. המחקר המורפולוגי לא התקיים בשנות החמישים כמהות עצמאית, אלא השתלב בתיאורים מורפרסינטקטיים מחד גיסא ובתיאורים מורפר-פונמיים מאידך גיסא; מעטים היו הדיונים במורפולוגיה של המילון. התיאור הדקדוקי נעשה באמצעים פורמליים, לעתים באמצעות

16. ראה, למשל, רוזן, תשט"ז, וחקן, תשל"ב. מגמה זו הייתה בניגוד גמור למחקרים האנתרופולוגיים הקלסיים, שהסתמכו על אינפורמנטים קשישים וחסרי השכלה פורמלית, מכיוון שאלו יכלו לספק את הדוגמות האוחנטיות ללא השפעה של לשון לימודים פורמלית, הקובעת נורמות על פי מודים מחוץ ללשון בדרך כלל.

17. בלנק, תשי"ז-1964.

נוסחות, בגלל התפתחות המדע ובגלל התקווה שיום אחד ניתן יהיה להגיע לתרגומים אוטומטיים, לניתוח תחבירי אוטומטי או לדיבור סינתטי.¹⁸ שינוי זה הודגש במיוחד בדקדוק הגנרטיבי-הטרנספורמטיבי, אך הוא התרחש למעשה בכל המסגרות הבלשניות התאורטיות. חיבוריו של חיים רוזן על העברית החדשה - ואין לחשוד בו כלל וכלל בהשפעות חומסקיאניות - אמנם עסקו בראשית שנות החמישים בעניינים פונולוגיים ומורפולוגיים, אך בעיקר בעניינים תחביריים ולקסיקליים. בראשיתם הם לוו במין התנצלות והתנצחות על עצם העיסוק התיאורי בעברית החדשה, אך במהרה פתחו פתח רחב לעיונים תחביריים שלו ושל תלמידיו בגישות תאורטיות שונות במהלך השנים.¹⁹ מסוף שנות השישים כבר נתפרסמו מחקרים בגישות תאורטיות גנרטיביות-טרנספורמטיביות. אורן היה החלוץ בארץ, והוא הלך בשיטה הסטנדרטית כפי שהוצגה בספר *Aspects of the Theory of Syntax* מאת נועם חומסקי.²⁰ התורה המשיכו לצדו או אחריו חוקרי תחביר נוספים כגון רובינשטיין ותלמידיו, שאימצו את הרחבות התאוריה, מי בדרך התאוריה הסמנטית-הגנראטיבית, מי בגישת התפקודים (Functional Grammar), בגישת הפועל והארגומנטים או בתחביר היחסות. עד כמה שידוע לי עדיין אין תיאורים תחביריים שלמים בשיטת הדקדוק של יחסי השליטה והקישור (Government-Binding Grammar)²¹ בעברית, אלא רק תיאורים של תופעות בודדות, שרבות מהן כבר נחקרו ותוארו במסגרות תאורטיות אחרות.

8. הבדלי גישות במחקר

אחד מגילויי השינוי במגמות המחקר הוא הקורפוס: מן הצד האחד אמנם נמשכת המסורת ארוכת השנים של המחקר הפילולוגי בטקסטים כתובים, המתאר את החוקיות שבהם והחריגות ממנה ואת הרכבם הלקסיקלי, והטקסט הכתוב הוא האסמכתא לחוקר; מן הצד האחר מתחזקת המגמה של חקר הלשון כמהות התלויה בדוברים. דרכי התבטאותם של הדוברים, תפיסותיהם ושיפוטיהם באשר למבעים התקינים, האפשריים, המסופקים והבלתי אפשריים הם עיקר המחקר. יתר על כן, כרי לחוקרים היום - דבר שלא היה מקובל עד לפני עשרות אחדות של שנים - כי לא ניתן לנתק את הלשון מן החברה. כל התחום של חקר השיח,

18. ראה פרק 8 אצל רובינס, 1967.

19. סדרת מאמריו של ח' רוזן ב"לשונונו לעם" ג, ד, ו (תשי"ב-תש"ז), וכן המהדורה הראשונה של ספרו "עברית טובה", 1957, כוללות ניתוחים תחביריים רבים. ספרו "העברית שלנו" (רוזן, תש"ז) מתמקד יותר בצדדים לקסיקליים ומורפופונמיים.

20. חומסקי, 1965; גם ספרם של חן ורדור, 1975, מייצג את הגישה הסטנדרטית.

21. ראה, למשל, חומסקי, 1981.

פעולות הדיבור והמשלבים, ועמו התחום של חקר לשונן של קבוצות חברתיות מבחינת ריבודן הסוציו-אקונומי האזורי, העדתי, הגילי וכד',²² העמידו את החוקרים על הצורך לשלב את המחקרים הלשוניים הטהורים עם המחקרים התולים את משתני הלשון במשתני החברה. חלק ממחקרי הלשון אף קשורים במדדים פסיכולוגיים של התפתחות לשון ותפיסתה בהתאם לכשרים של הדוברים. ברם הבדלי הקורפוס אינם השוני היחיד. מחקר מן הסוג הראשון מתאר רק את המצאי, ואינו יכול להסיק באשר למה שייתכן מעבר למתגלה בקורפוס. המחקר מן הסוג השני מחפש את החוקיות, ומניח על סמך בסיס נתונים מצומצם שהחוקיות המתגלה בקורפוס תתאים לא רק לדוגמות המסוימות המתועדות בו, אלא תצביע על פרודוקטיביות מעבר למה שהקורפוס מפיק. יצירתיות ויכולת ניבוי של התיאורים הן המנחות את החוקרים מן הסוג השני. מטרת הבלשנות הגנרטיבית היא להגיע לתיאור בלשוני הולם, הן להלימות נצפית, הן להלימות תיאורית והן להלימות מסבירה. בהלימות הנצפית הדקדוק מתאים לקורפוס נתון, והוא יכול גם לנבא אילו מן המשפטים בו נכונים. בהלימות התיאורית הדקדוק יכול גם לתאר את האינטואיציות של הדובר, משמע את כשירותו הלשונית. ההלימות הגבוהה ביותר היא זו המסבירה, שכן היא מאפשרת את בחירת הטוב שבין התיאורים הדקדוקיים השונים בעלי ההלימות התיאורית לאותה תופעה דקדוקית.

לפיכך ההבדל בין הגישות הבלשוניות הממוקדות בקורפוס לבין אלו הממוקדות בתאוריה עקרונית הוא. הראשונות מתבססות על קורפוס נתון בלבד, ומתוכו הן מגיעות להלימות נצפית ולהלימות תיאורית. הן מגיעות מן הקורפוס אל התאוריה. בגישות הממוקדות בתאוריה, לעומת זאת, התאוריה מכתובה את טיב החיפושים שיעשו בקורפוס. התאוריה היא שבוררת את הנתונים מן הקורפוס. וקורה לא אחת, שאף שתאוריה מסוימת יפה, מעניינת ומקורית, אין היא מתאימה בפועל לנתוני הלשון אם בוחנים אותם בשלמותם. אין דברים אלו אמורים בתאוריה הגנרטיבית דווקא, אלא במסגרות תאורטיות שונות.

זאת ועוד. גם הפורמליות היתרה משפיעה על תיאורי הלשון. דיונים רבים עוסקים באמצעים הפורמליים לתיאור הלשון ובבחינת השיקול איו מן השיטות היא העדיפה והיעילה ביותר לייצוג הממצאים. הדיון הוא תאורטי מופשט, ובדרך כלל נתוני הלשון המובאים בו מעטים ביותר, ואין הם אלא אסמכתא לדרך הייצוג שנבחרה. התוצאה היא שבלהט העיון התאורטי הפורמליות חיה חיים משל עצמה. לא רק הלשון נשכחת, אלא גם ההבחנות האמתיות על הלשון, שהפורמליות נועדה להגדירן ולתארן בצורה מדויקת, לוקות בחסר. כפי שהערתי לעיל, אף

22. ראה, למשל, קאסי, תשל"ז; בן-טולילה, תשמ"ד; פלג, תשמ"ט; שורצולד, תשמ"א.

שקיימים תיאורים פורמליים לתופעות שונות בעברית, רוב תיאורי העברית בת זמננו עדיין לא הגיעו לסוג כזה של ניתוח, שבו הפורמליות מעלימה את נתוני הלשון. התיאורים עדיין מתבססים על הלשון.²³

רוב מחקריי הבלשנות העברית נעשים ומתפרסמים בארץ, אך יש גם הנעשים בחו"ל, ביניהם עבודות דוקטור.²⁴ יש הבדל ברור בין המחקרים הנעשים בארץ לבין אלה הנעשים בחו"ל: בארץ המוקד הוא בקורפוס, ואילו בחו"ל - בתאוריה. הבדל זה מוביל, כמובן, לשוני בדרך איסוף הנתונים: הנתונים נאספים לפי צורכי התאוריה במחקרים הנערכים בחו"ל (וגם במאמרים הנכתבים בארץ לצורך פרסום בחו"ל), ואילו בארץ הם נאספים בשלמותם, ורק אחר כך ניתן להגיע מהם להכללות.

9. חוקרים בולטים בעברית החדשה

ייחודו של מחקר העברית החדשה היום הוא האינדיבידואליות השלטת בו. אין אסכולות של חוקרים. המחקר הוא אקדמי-אישי. איש איש הולך לשיטתו במסגרת התאורטית שבחר, והנושאים המעניינים את החוקר הם הנחקרים. הנה דוגמות אחדות לבולטים שבין חוקרי העברית בת זמננו (בסדר האל"ף ב"ת), ויסלחו לי הרבים שלא הזכרתי המתמקדים אף הם בעברית החדשה: ע' אורנן דן הן בתחומי תחביר והן בתחומי מורפולוגיה של גזירה; ש' בולוצקי חוקר את המורפולוגיה ואת הפונולוגיה; ר' ברמן החלה במחקרי תחביר, אך היא מתמקדת היום בתחום הפסיכולינגוויסטיקה - בחקר לשון הילדים, בעיקר בהיבטיה המורפולוגיים; י' טובין עוסק בסמנטיקה לקסיקלית תחבירית-הקשרית; א"ל גלינרט חוקר את המבנה התחבירי של העברית; ר' לנדאו דנה בתחביר, בסמנטיקה ובחקר השיח והטקסט; ר' ניר עוסק במורפולוגיה של גזירה, בסמנטיקה ובחקר הטקסט; מ' פרוכטמן דנה בתחביר ובסגנון; י' צדקה מתמקד בתחביר; גבי"ע צרפתי דן בסמנטיקה מילונית; מ"צ קדרי מתמקד בלקסמות ובשימושיהן התחביריים; א'

23. ראה תיאורים המשתמשים באמצעים פורמליים, כגון אפרת, תשנ"א ותשנ"ג; בנטור, אנגיל ושגב, תשנ"ג; ניסן, תשנ"ג; וכן עבודת המ"א של מ' לוינגר בהדרכתו של פרופ' ע' אורנן בטכניון בחיפה ועבודת הר"ר של א' (שימל) אלבק בהדרכתו של פרופ' מ"צ קדרי באוניברסיטת בר-אילן.

24. הנה לדוגמה שמות אנשים שכתבו בחו"ל עבודות דוקטור בבלשנות על העברית בת זמננו: ש' בולוצקי, ח' בורר, מ' ברקאי, א' בת-אל, א"ל גלינרט, מ' דָּבְנָס, ע' דורון, י' זיו, א' זילכה, י' חיון, א' שורצולד, נ' שיר-ארטשיק, א' שלונסקי ואחרים. נ' חומסקי עצמו כתב את עבודת המ"א שלו על המורפופונמיקה של העברית החדשה.

רובינשטיין עסק בתחביר; ח' רוזן מתמקד בתחביר לסגיוותיו; א' שורצולד עוסקת במורפולוגיה, בעיקר של נטייה, ובפונולוגיה; ועוד.

10. סקירת תופעה דקדוקית אחת: המין

הבה נסקור לסיום תופעת לשון אחת, המין, שהיבטיה רבים מצד הדקדוק והמילון; נעסוק בתחומי הפונולוגיה, המורפולוגיה, התחביר והסמנטיקה וכן בצדדים הגובלים במחקר הבלשני. כתופעה דקדוקית עברית המין העברי קשור הן במין דקדוקי (gender) הן במין טבעי (sex). שמות העצם העבריים הם ממין זכר או ממין נקבה. אין מין אחר. גם שמות שירשנו מתקופות לשון אחרות משמשים אותנו במין דקדוקי אחד בלבד: כוס - נקבה, אבל גביע וספל - זכר; דרך, סמטה ומסילה - נקבה, אבל משעול, שביל, נתיב ומסלול - זכר.²⁵ מין זה הופך שמות מסוג זה ללקסמות שהגדרת מין נחוצה לזיהוין, שכן שרירותית היא. שמות אחרים, תכונתם הסמנטית משייכת אותם ל- [+חיי] (Animate), כולל [+אנוש] (Human). שמות אלו הם בעלי מין טבעי, לדוגמה: חבלן, חבר, חזיר, חייל, חסיד, חשמלאי וחתול.

השמות שמינם דקדוקי ניטים בנטיית המספר בלבד (כוס/כוסות, דרך/דרכים); השמות שמינם טבעי ניטים הן בנטיית המין, הן בנטיית המספר (חייל/חיילת; חיילים/חיילות). סיומת הרבים בשמות שמינם דקדוקי שרירותית למדי (השווה חול/חולות - חוף/חופים; חזית/חזיתות - חבית/חביות; ברכה/ברכות - תאנה/תאנים), ואילו סיומת הרבים בשמות שמינם טבעי צפויה לחלוטין: ים, לזכר, -ות לנקבה (חבלנים, חברות, חזירים, חיילות, חסידים, חתולות).²⁶

השמות ממין נקבה נחשבים למסומנים בהשוואה לשמות ממין זכר. זה נכון תמיד בשמות שמינם טבעי, שצורת הנקבה שלהם נוצרת בתוספת סיומת -ת/ית/ָה. שמות שמינם דקדוקי, רק לחלקם יש סימן חיצוני מזהה. בצד אש, כוס, דרך בלי סימן נקבי חיצוני נמצא להבה, צלחת, מסילה בעלות סימן נקבי חיצוני, אם כי הסיומת יכולה בהחלט לבלבל (השווה תבנית - נקבה, תסכית - זכר, סולת - נקבה, צומת - זכר). ובכל זאת, הסיומת -ת/ית/ָה מאפיינת דווקא את השמות ממין נקבה.²⁷

מינו של שם העצם משפיע על אותו חלק של המורפולוגיה המותנה בתחביר.

25. ומאלף מאמרו של ברויאר, תשנ"א, המראה כיצד מילים ממין זכר בארמית נתפסו כמילים ממין נקבה בעברית בגלל סיומת -א הארמית בהן: עובדה, סברה, קושיה, בעיה, רישא, סיפא, הושענא.

26. שורצולד 1991:א.

27. וחרייגים השמות שוליה, לילה ומהרג'ה (שני האחרונים בהטעמת מלעיל), שהם ממין זכר בסיומת -ה.

בעברית יש התאם תחבירי במשפט על פי מינו של שם העצם. שמות עצם אחרים בעלי תכונת [+חי], פעלים, כינויי רמז, כינויי גוף, אוגדים ושמות תואר חייבים להתאים לשמות העצם במין. (האשה היקרה הזאת הדליקה נרות צבעוניים אלו; אש גדולה אחזה בשדה החיטים הוהובות); צייני הנקבה באים תמיד אחרי הבסיס, אם כי הם שונים בשם ובפועל: בפועל הם קבועים (אכלה, תאכלי), בכינויים הבחירה היא לקסיקלית (זה/זאת, אתה/את, הוא/היא) ואילו בשמות העצם שמינם טבעי ובשמות התואר הנטייה מגוונת יותר בסיומות: -ת/-ת-/[ת-]/ת- (רצינית, עיוורת [קירחת], נדבנית, אוורת). הבחירה באחת הסיומות קבועה היא בסוגים שונים של שמות, למשל בהקטנה בסיומת -ון סיומת הנקבה היא -ת (=אונת, למשל דובונת), בשמות שאולים סיומת הנקבה היא -ית (למשל סטודנטית). בקבוצת שמות המציינים מוצא, דת ולאום בסיומת -י מוטעמת בזכר הסיומת -ה מיוחדת לאישה ([אישה] אנגליה), ואילו שם התואר הכללי לנקבה הוא בסיומת -ית ([בדיחה] אנגלית). היום יש נטייה חזקה בעברית החדשה להטות וליצור שמות עצם חדשים בסיומת -ית, לדוגמה חללית, אימונית, יחצן/יחצנית, מו"ל/מו"לית.²⁸

מידת ההתאם והמבנה התחבירי-דקדוקי של המשפט משפיעים על משמעותו, על הסמנטיקה התחבירית שלו.²⁹ הנה דוגמות אחדות של התאמים הקבועים את סוגם התחבירי של הרכיבים המותאמים: טל הלכה שם יחפה/טל הלך שם יחף; טל הלכה שם יחף/טל הלך שם יחף (תיאורי אופן ומצב); טל הלכה שם ברגליים יחפות/טל הלך שם ברגליים יחפות; רגליה היחפות הוליכוה שם/רגליו היחפות הוליכוהו שם (התאם גוף, מין ומספר ברמת הלוואים והנשואים, רימוז); טל איבדה את נעליה, אבל היא לא טרחה לחפש אותן/ טל איבד את נעליו, אבל הוא לא טרח לחפש אותן (אנאפורה והתאם);³⁰ טל נראית מקסימה - טל נראית מקסים/ טל נראה מקסים (בידול שם התואר המשלים את הפועל נראה).³¹ ההנגנה הפונולוגית, אורך התנועות וההטעמה משנים את משמעותם ואת תחבירם של המבעים (טל באה/ טל בא; תביאי/ תביא; ראשון גדלה מהר/ ראשון גדל מהר) ועוד.

פרט לעניין ההנגנה וההטעמה התופעות שמנינו לעיל בעניין המין אינן מיוחדות לעברית החדשה. הן ממשיכות בעיקרן את חוקי התקופות הקלסיות, אך

28. רוזן, 1977; שורצולד, 1982 ו-1991. ראה דיוניהם של שורצולד, תשמ"א, ופודולסקי, תשמ"א, בעניין השמות בסיומת -י, וכן אורון, תשל"א; רוזן, תשט"ו; בת-אל, 1989, עמ' 135-141.

29. ראה גרוסר, 1969.

30. ראה, למשל, גלינרט, 1989, סעיפים 7, 16, 18 ועוד.

31. ראה פרוכטמן, תשמ"ו. לבידול גילוי חיצוני רק בצורות הנקבה, אף שהבדל המשמעות קיים גם בזכר.

ניכרת בהן סדירות תחבירית ולקסיקלית רבה מזו שהתגלתה בעבר. תיאור הנתונים והסברם נעשים בשיטות של התאוריות הבלשניות הרזות באירופה ובארצות הברית. חוקים מורפר-פונמיים, חוקים המתנים את הביצועים הפונטיים של המבעים או המילים בהקשרים מורפר-סינטקטיים מסוימים³² וחוקים מורפר-סינטקטיים אחדים הקשורים בהתאם התחבירי תוארו בעברית כבר מראשית שנות השבעים. תיאורים של היווצרות לקסיקלית של מורפמות בעברית, בלי קשר למסגרת תאורטית מסוימת, אמנם נכתבו עוד לפני ההכרה המחודשת של התאוריות הבלשניות במקומה החשוב של המורפולוגיה, אך התחזקו בשנות השמונים ובראשית שנות התשעים. תיאורים של ההתניות המלאות להיקרותן של סיומות המין הוגבלו בראשיתם לצורות הבינוני, והורחבו מאוחר יותר לכלל שמות העצם ושמות התואר. דרכי הנטייה המיוחדות של הנקבה מעידות שהרבה מן האינפורמציה הדקדוקית-כביכול היא מילונית בפועל.³³ הסיבות לחילופים המורפר-פונמיים הן היסטוריות-פונולוגיות, ברם בתיאור הסינכרוני יש להתעלם מהן, ותחת זאת צריך לטפל בחילופים כמורפולוגיים-קטגוריאליים.

הצדדים שנדונו עד כה התמקדו במחקר הבלשני הטהור, אך הנושא קשור גם לתפיסות חברתיות ופסיכולוגיות. בלשון המבחינה הבחנות דקדוקיות כה רבות אפשר לצפות לתפיסות דקדוקיות מסוימות הקשורות במין ולהתנהגויות לשוניות שונות. מלכה מוצ'ניק בדקה אם יש הבדל בכתיבה של עיתונאים ועיתונאיות הכותבים לקהלי יעד שונים: לגברים, לנשים או לקהל מעורב. נמצא שאין הבדל ברור בין לשון גברים ללשון נשים. ההבדלים שנצפו הם סטראוטיפיים, ונובעים בעיקר מתוכנם של הדברים ולא מלשונם.³⁴ עבודותיה של יונתה לוי מן האוניברסיטה העברית בירושלים מציגות פן פסיכולינגוויסטי של הבחנות המין. מכיוון שבעברית המין הדקדוקי והמין הטבעי כאחד קובעים את ההתאם התחבירי במשפט, ילדים בני שנתיים-שלוש מסוגלים לתפוס את הבחנות המין על בסיס מורפולוגי-תחבירי ובהחלט לא על בסיס סמנטי טהור. הדברים נבדקו גם בגרמנית, ברוסית, בפולנית ובצרפתית, ונמצא שהקטגוריות הדקדוקיות של המין נתפסות בגיל מוקדם, במקום שהבחנות הסמנטיות של המין הטבעי אינן מתקיימות.³⁵

32. לדוגמה, התנועה a שמטת בריחוק מן הטעם בעיקר בשמות (כגון פריא/פריאה), והיא נשמטת בסמוך לטעם בעיקר בפעלים (כגון למד/למדה).

33. השווה, למשל, שינויי התנועות גדול/גדולה - כחול/כחולה; טוב/טובה - דוב/דובה, המחייבים היום סימון לקסיקלי.

34. ראה מוצ'ניק, תשנ"ב.

35. ראה לוי, 1983.

מחקרים בין-תרבותיים של א' גיורא, ב' בית-הלחמי ועמיתיהם ניסו לבדוק אם יש קשר בין שמות העצמים ומינם הדקדוקי לבין תפיסת התכונות הסמנטיות של העצמים כ"גבריים" או כ"נשיים" (אווירון, צבא/חצאית, שמלה לעומת בושם, עגיל/מלחמה, הנדסה). בעניין זה לא נמצאו הבדלים בשיפוט בין דוברי העברית לבין עמיתיהם דוברי האנגלית: הערכת המילים כגבריות או כנשיות לא הושפעה ממינן הדקדוקי.³⁶ ברם מחקר בין-תרבותי אחר, שנעשה על ילדים רוכשי שפה, ביקש לבדוק אם הבחנות המין המצויות בדקדוק השפה העברית מאיצות את תפיסת המין של הילדים. לצורך המחקר הושוו ילדים דוברי עברית, אנגלית ופינית מגיל 16 עד 42 חודשים. במחקר זה אכן היה יתרון ברור לדוברי העברית. הם תפסו את מינם מהר יותר מדוברי אנגלית ופינית, שחסרות בהן ההבחנות הדקדוקיות האלה.³⁷

רשימת הקיצורים

אורנן, תשכ"ט = ע' אורנן, תחביר העברית החדשה, ירושלים תשכ"ט
אורנן, תשל"א = ע' אורנן, גישה חדשה לתיאור הפועל ולהוראתו והדגמתה בנטיית הבינוני, בתוך ש' קודש (עורך), ספר קמרט, ירושלים תשל"א, עמ' 32-44
אפרת, תשנ"א = מ' אפרת, "ממש בדיחה", בלשונות עברית 31-32 (תשנ"א), עמ' 30-5

אפרת, תשנ"ג = מ' אפרת, "שימוש המחשב, מדעי-המחשב והלשון העברית", בלשונות עברית 36 (תשנ"ג), עמ' 33-37

בלאו = י' בלאו, תחיית העברית ותחיית הערבית הספרותית, ירושלים תשל"ו

L. Bloomfield, *Language*, New York 1933

בלנק, תשי"ז = ח' בלנק, "קטע של דיבור עברי ישראלי", לשוננו כא (תשי"ז), עמ' 39-33

בלנק, 1964 = H. Blank, "Israeli Hebrew Texts", in H. Rosen (ed.), *Studies in Egyptology and Linguistics*, Jerusalem (1964), pp. 132-146

בלנק, תשמ"ט = ח' בלנק, לשון בני אדם, ירושלים תשמ"ט

בן-טולילה = י' בן-טולילה, מבטאי העברית המשמשת במושב של יוצאי מרוקו בנגב - פרק בפונולוגיה חברתית, ירושלים תשמ"ד

36. ראה גיורא, בית-הלחמי ושגיא, 1980.

37. ראה גיורא ואחרים, 1982.

לאחר כתיבת הדברים האלה ומסירתם התפרסם מאמרו של צדקה, תשנ"ד, ויש בו היבטים לקסיקליים וסמנטיים אחדים של הנושא.

- בנטור, אנג'ל ושגב = א' בנטור, א' אנג'ל וד' שגב, "ניתוח ממוחשב של מלים",
בלשנות עברית 36 (תשנ"ג), עמ' 33-37
- ברויאר = י' ברויאר, "שינוי המין בהשפעת הארמית הבבלית", לשוננו לעם מב
(תשנ"א), עמ' 43-52
- C. Brockelmann, "Grundriss der vergleichenden Grammatik = ברוקלמן
der semitischen Sprachen", I-II, Hildesheim 1966
- R. Berman, *Modern Hebrew Structure*, Tel Aviv 1978 = ברמן
- O. Bat-El, *Phonology and Word structure in Modern Hebrew* = בת-אל
Ph.D. Dissertation, University of California, Los Angeles 1989
- A. Z. Guiora, B. Beit-Hallahmi and A. Sagi "A = גיורא, בית-הלחמי ושגיא
Cross-Cultural Study of Symbolic Meaning", *Applied Linguistics* 21
(1980), pp. 27-40
- A. Z. Guiora, B. Beit-Hallahmi, R. Fried and C. Yoder = גיורא ואחרים
"Language Environment and Gender Identity Attainment", *Language
Learning* 32 (1982), pp. 289-304
- L. Glinert, *The Grammar of Modern Hebrew*, Cambridge 1989 = גלינרט
- A. Grosu, "The Isomorphism of Semantic and Syntactic = גרוסו
Categories as Illustrated by the Study of SEX and GENDER,
NUMEROSITY and NUMBER in English and Hebrew", *Hebrew
Computational Linguistics* 1 (1969), pp 35-50
- הרשב = ב' הרשב, "מסה על תחיית הלשון העברית", אלפיים 2 (תש"ן), עמ' 54-59
ווארשאוסקי = יב"א ווארשאוסקי, לתחיית שפת עבר, אודסה תרנ"ג
- N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge =1965
Mass. 1965
- N. Chomsky, *Lectures on Government and Binding*, = 1981
Dordrecht 1981
- חזן = מ' חזן, "מבטאה של העברית הישראלית, לשוננו לו (תשל"ב), עמ' 212-219,
300-287
- חזן ודרור = מ' חזן וד' דרור, דקרוק עברי תצרוני, ירושלים 1975
- לוי = Y. Levi, "It's Frogs all the Way Down", *Cognition* 15 (1983), pp 75-93
- לנדאו, תשמ"א = ר' לנדאו, מלים וצירופיהן, רמת-גן תשמ"א
- לנדאו, 1988 = ר' לנדאו, הרטוריקה של מישלב הנאום הפוליטי, תל-אביב 1988
- מוצניק = מ' מוצניק, הבדלי לשון בין גברים לבין נשים בעיתונות העברית, עבודת
דוקטור, אוניברסיטת בראיילן, רמת-גן תשנ"ב
- מורג, תשמ"ח = ש' מורג (עורך), העברית בת זמננו, ירושלים תשמ"ח

מורג, תש"ן = ש' מורג, "העברית החדשה בהתגבשותה: לשון באספקלריה של חברה", קתדרה 56 (תש"ן), עמ' 70-92
 מן הסדנא 6 = ב"צ פישלר (עורך), רשימת ספרים, מאמרים ועבודות דוקטור על העברית של ימינו שנכתבו עברית וראו אור בישראל בשנים תש"ח-תש"ם, [מן הסדנא 6], ירושלים 1983

ניסן = א' ניסן, "המטבעה הלשונית", בלשנות עברית 36 (תשנ"ג), עמ' 39-49
 פודולסקי = ב' פודולסקי, "הטעם כגורם מורפולוגי בעברית החדשה", לשוננו מה (תשמ"א), עמ' 155-156

פלג = א' פלג, וריאציה סוציולינגוויסטית והתפשטות שינויים בלשונם של מתבגרים בישראל, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ט
 פרוכטמן, תשמ"ב = מ' אגמון-פרוכטמן, הידוע והסתום, תל-אביב תשמ"ב
 פרוכטמן, תשמ"ז = מ' אגמון-פרוכטמן, "איך את נראית, איך את נראית: על תופעה אחת של בידול צורני-תחבירי בעברית הישראלית המדוברת", לשוננו נא (תשמ"ז), עמ' 81-86

צדקה, תשמ"א = י' צדקה, תחביר העברית בימינו, ירושלים תשמ"א
 צדקה, תשנ"ד = י' צדקה, "מספר ומספרית, חתיך וחתיכה או: זכר ונקבה ברא אותם", לשוננו לעם מה (תשנ"ד), עמ' 24-32

קאיס = י' קאיס, בדיקת תאוריית ההתנהגות המילולית של ברנשטיין בישראל, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ז

קדרי, 1975 = מ"צ קדרי, "סקירה על חקר הסמנטיקה והתחומים הסמוכים לה בעברית המודרנית", ביקורת ופרשנות 7-8 (1975), עמ' 127-131
 קדרי, תשל"ו = מ"צ קדרי, מצב המחקר בעברית הישראלית בתחום התחביר והמילונאות", ברא-אילן יג (תשל"ו), עמ' 341-354

קדרי, 1980 = מ"צ קדרי, "מבוא לתיאור מצב המחקר בעברית הישראלית", בתוך L. Landman (ed.), Rabbi Joseph H. Lookstein Memorial Volume, New York 1980, עמ' יז-כג

קדרי, 1983 = מ"צ קדרי, "על העברית של ימינו: מצב המחקר בעברית הישראלית", בתוך ב"צ פישלר (עורך), רשימת ספרים, מאמרים ועבודות דוקטור על העברית של ימינו שנכתבו עברית וראו אור בישראל בשנים תש"ח-תש"ם [מן הסדנא 6], ירושלים 1983

קדרי, תשמ"ה = מ"צ קדרי, "על חקר העברית המודרנית", דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות, ירושלים תשמ"ה, עמ' 85-92

קוטשר = E. Y. Kutscher, A History of the Hebrew Language, Leiden & Jerusalem 1982

קלוזנר, תש"ט = י' קלוזנר, הלשון העברית - לשון חיה, ירושלים תש"ט

- קלוזנר, 1957 = "קלוזנר, העברית החדשה ובעיותיה, תל-אביב 1957
 R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Bloomington & London 1967
- רובינשטיין, תשכ"ט = א' רובינשטיין, המשפט השמני, תל-אביב תשכ"ט
 רובינשטיין, תשל"א = א' רובינשטיין, הצירוף הפועלי, תל-אביב תשל"א
 רובינשטיין, תשמ"א = א' רובינשטיין, העברית שלנו והעברית במקורות, תל אביב תשמ"א
- רוזן, תשט"ז = ח"ב רוזן, העברית שלנו, תל-אביב תשט"ז
 H. B. Rosen, *A Textbook of Israeli Hebrew*, Chicago 1966 = 1966
 רוזן, 1967 = ח"ב רוזן, עברית טובה, ירושלים 1967
- רוזן, 1977 = H. B. Rosen, *Contemporary Hebrew*, Mouton 1977
 שורצולד, תשמ"א_א = א' (רודריג) שורצולד, דקדוק ומציאות בפועל העברי, רמת-גן תשמ"א.
- שורצולד, תשמ"א_ב = א' (רודריג) שורצולד, "תצורת הנקבה של שמות בסיומת -י בעברית", לשוננו מה (תשמ"א), עמ' 319-320
- O. R. Schwarzwald, "Feminine Formation in Modern Hebrew", *Hebrew Annual Review* 6, 1982, pp. 153-178 = 1982
- O. R. Schwarzwald, "Grammatical vs. Lexical Plural Formation in Hebrew", *Folia Linguistica XXV*, 3-4, 1991, pp. 577-608 = 1991
- O. R. Schwarzwald, "Lexical Weight in Hebrew Inflectional Feminine Formation", in A.S. Kaye (ed.), *Semitic Studies in Honor of Wolf Leslau*, Wiesbaden, 1991, pp. 1409-1425 = 1991
- תעודות = לקט תעודות לתולדות ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשל"ל

